

УДК 267 (477.82)

Ткачук І. В.,

викладач Національного університету “Острозька академія”

ДІЯЛЬНІСТЬ БОГОСЛОВСЬКОЇ СЕКЦІЇ ПРИ ТОВАРИСТВІ ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ У ЛУЦЬКУ

У статті подано матеріал про початки діяльності богословської секції при Товаристві імені Петра Могили у Луцьку, аналізуються основні напрями його діяльності та внесок у розвиток процесу українізації Православної церкви на Волині в 1931 – 1939 рр.

Ключові слова: Православна церква в Польщі, Товариство прихильників православної освіти та охорони традицій православної віри імені митрополита Петра Могили, Священний Синод, Комісія для перекладу Святого Письма та богослужбових книг українською мовою, Український науковий інститут у Варшаві.

Деятельность богословской секции при Обществе имени Петра Могилы в Луцке

В статье подан материал о началах деятельности богословской секции при Обществе имени Петра Могилы в Луцке, анализируются основные направления его деятельности и вклад в развитие процесса украинизации Православной церкви на Волини в 1931-1939 гг.

Ключевые слова: Православная церковь в Польше, Общество сторонников православного образования и охраны традиций православной веры имени митрополита Петра Могилы, Священный Синод, Комиссия для перевода Святого Письма и богослужбовых книг на украинский язык, Украинский научный институт в Варшаве.

Activities of theological section at Petro Mohyla Community in Lutsk

The article informs about the early activities of theological section at Petro Mohyla Community in Lutsk, analyzes main directions of its activity, and highlights the contribution made into the process of ukrainisation of Orthodox Church in Volyn between 1931-1939 years.

Key words: Orthodox Church in Poland, Community of adherents of Orthodox education and preservation of Orthodox traditions after metropolitan Petro Mohyla, the Holy Synod, Committee for Holy Scripture and theological books translation into the Ukrainian language, Ukrainian Scientific Institute in Warsaw.

Православна церква посідає помітне місце в політичному, культурному й соціально-економічному житті українського народу. Церковним процесам на Волині в міжвоєнний період належить важлива роль у національно-визвольному русі та у відродженні держави і церкви. Тому вивчення історії Православної церкви в Польщі має першорядне значення для відтворення цілісної картини минулого українського народу.

В останні роки з'явилося чимало наукових праць, у яких досліджуються окремі аспекти проблеми історії міжвоєнного періоду в регіонах України, зокрема на Волині. Українська історіографія звертає увагу на діяльність богословської секції при Товаристві імені митрополита Петра Могили у Луцьку переважно в контексті українсько-польських відносин та етноконфесійних трансформацій.

Наприкінці 80-х – на початку 90-х рр. ХХ ст. вітчизняні історики почали досліджувати табуйовані радянським режимом теми. Відтак окремі аспекти історії української церкви на Волині розглянули у своїх працях В. Борщевич [1], В. Рожко [11], Б. Савчук [12], Н. Стоколос [13] та ін.

Чимало змістовної інформації можна почерпнути у працях молодих науковців ХХІ ст. Зокрема, науковий доробок А. Кукурудзи “Демократизація православ'я в двадцятих роках ХХ століття” [7] окреслює нам історичні передумови у яких формувалися організаційні засади Товариства імені Петра Могили. У статті М. Левчука [8] ми віднаходимо концептуальні засади періодичного органу Товариства імені Петра Могили у Луцьку “За соборність”, де автор чітко визначає тематику статей цього часопису, їх інформативне наповнення та конфесійну приналежність авторів.

Серед зарубіжної історіографії теми дослідження найповажніше місце займає фундаментальне дослідження І.Власовського “Нарис історії Української Православної церкви” [2]. В його праці, зокрема у другій книзі четвертого тому, значне місце відведено еволюції національно-церковного руху на Волині 1921-1939 рр.

Значний поступ у напрямі об'єктивного розгляду польсько-українських взаємин 20-30-х рр., у тому числі в релігійній сфері, зробила польська історіографія.

Проблеми українзації Православної церкви знайшли відображення у праці М. Папезжинської-Турек “Між традицією і дійсністю. Держава щодо православ'я: 1918-1939” [16]. Зокрема вона обґрунтовано доводить, що українських рух за участі Товариства імені Петра Могили у Луцьку виріс, з одного боку, на ґрунті синодальної історичної традиції, а з іншого – від багатовікового сусідства з католицизмом.

Головну джерельну базу склали архівні документи та матеріали, зосереджені в Державному архіві Волинської області. Особливо цінними для нашого дослідження були архівні документи, досі не введені до наукового обігу. Тут зберігаються документи, які характеризують дерусифікацію церкви в краї у 20-30-х рр. Діяльність Товариства ім. Петра Могили розкриває документів фонду 63 “Луцька управа товариства прихильників православної освіти і охорони традицій прав віри імені митрополита Петра Могили, м. Луцьк, Волинське воєводство. 1931-1939” [3-6].

Багатою на церковну полеміку, аналітичні статі та факти є тогочасна преса. Матеріали розвитку діяльності Товариства імені Петра Могили та його богословської секції публікувалися у їх неперіодичному органі “За соборність” та популярному релігійно-громадському часописі для народу “Шлях” [9].

Отже, метою статті є вивчення архівних документів, матеріалів преси, спогадів учасників подій та критичного переосмислення вітчизняної й зарубіжної історіографії, всебічне цілісне висвітлення діяльності богословської секції при Товаристві прихильників прав освіти і охорони традицій прав віри імені Петра Могили.

Початки богословської діяльності в період національно-церковного руху можна пов’язувати із заснуванням видавництва у місті Тарнові під керівництвом І. Огієнка. Його заснували після того, як в інформації “Про діяльність Міністерства ісповідань та народної освіти”, що датується січнем 1921 р. наголошувалося, що “книжок по церковних питаннях за останні два роки майже не видається. Українізація йде, а саме духовенство в масі своїй, особливо духовенство московське, мало свідоме нашому руху” [15].

Лише впродовж 1921р. І. Огієнко, поєднуючи обов’язки редактора, коректора, автора, менеджера, видав у своєму видавництві сім власних книжок: “Українська вимова богослужбового тексту. Правила і зразки вимови”, “Український православний молитовник”, “Як Москва взяла під свою владу Церкву Українську”, “Світовий рух за утворення живої народної національної церкви”, “Українська Пересопницька Євангелія 1556 р.” та ін. Того ж року в цій серії побачили світ книги й інших авторів. З-поміж них – “Українська справа на Україні” В. Біднова, “Український церковний стиль” І. Пеленського.

Переважаюча більшість цих книг знаходила свого читача в середовищі українського громадянства як на еміграції, так і на Волині, Холмщині, Галичині. За окремими списками книги надсилалися до редакцій україномовних газет, книгарень чи їх відділень, громадських організацій,

недільних шкіл. Іван Огієнко встиг створити мережу представництв свого видавництва із складами й магазинами в таких містах як Варшава, Луцьк, Дубно, Крем'янець, Острог, Ковель, Львів.

Окрім видавництва у Тарнові ухвалами Священного Синоду Православної церкви в Польщі від 10 червня та 14 грудня 1922 р., а також 3 вересня 1924 р., під головуванням митрополита Діонісія, було затверджено рішення “Про переклад живою українською мовою богослужбових книг”, а насамперед Святого Письма. Це стало основною причиною утворення наприкінці квітня 1925 р. при Священному Синоді “Комісії для перекладу Святого Письма та богослужбових книг на українську мову” [10].

До складу комісії увійшли: митрополит Діонісій – голова комісії, професор Іван Огієнко (пізніше митрополит Іларіон) – помічник голови комісії, протоієрей Петро Табінський, професори Олександр Лотоцький та Василь Біднов. Основна ініціатива по перекладу Святого Письма належала професору І. Огієнку.

Найбільшякісних змін діяльність по перекладу богослужбових книг зазнала у середині 30-х років, коли представники інтелігенції Волині все частіше почали піднімати питання проблеми розвитку українського богослов'я. Так, 9 жовтня 1934 р. владикою Полікарпом було скликано збори богословів, які стали першим організаційним кроком по створенню богословської секції при Товаристві імені Петра Могили в Луцьку. Основні організаційні засади Товариства та напрями його діяльності було затверджено у Статуті організації та виголошено у промовах під час проведення його установчих зборів 19 листопада 1931 р. [5, арк. 1-2].

Так, метою діяльності Товариства було визначено поширення та охорону православної віри, формування православної думки віруючих, вивчення наболілих питань українського православ'я в Польщі та вироблення стратегії їх вирішення. Відповідно до мети було визначено й основні його завдання: боротьба з матеріалізмом та безвір'ям, налагодження співпраці влади, церкви та мирян, боротьба проти дискримінаційної політики Польщі [14, с. 6].

Перші офіційні згадки про створення секції знаходимо у фондах Державного архіву Волинської області на сторінках протоколу загальних зборів секції при Товаристві імені Петра Могили від 7 лютого 1935 р. Учасниками зборів стали близько 50 осіб, серед яких були як священники, так і миряни (з богословською освітою). За час зборів було вирішено чимало питань по розвитку богослов'я в краї та обрано членів управи секції. На посаду голови секції було обрано Ореста Мількова, заступником – Юрія Константиніва, скарбником – Василя Новоселецького. Крім цього

було затверджено Статут секції. Згідно цього документу членами секції могли стати як духовенство, так і миряни, котрі мали богословську освіту. Метою діяльності секції було визначено “поширення і поглиблення богословської освіти серед православного духовенства шляхом публічних виступів, видавництва літератури, виховання дітей та молоді” [4, арк. 5]. Найголовнішу увагу управи богословської секції було зосереджено “на заснуванні та впровадженні видавництва” [9, с. 5].

Свою роботу ця секція розпочала із видавництва листівок інформативного характеру. На засіданні управи богословської секції від 4 березня 1935 р. було обрано, а згодом і затверджено тематику листівок. Найбільш актуальними, на думку членів секції, були листівки, направлені проти безбожництва та сектантства, що існувало на Волині. На них містилася інформація про Святе письмо, Богоматір, угодників Божих, молитви, церковну ієрархію, таїнства та звичаї Української православної церкви та ін. Іншу групу склали листівки про відомих діячів церкви (Андрія Первозванного, князя Володимира, Ярослава Мудрого, митрополита Петра Могили) та історію визначних міст Волині (Луцьк, Острог та Володимир). У списку відповідальних за виконання листівок можна віднайти імена Н. Абрамовича, М. Грабовецького, М. Кибалюка, С. Лопуховича, О. Новицького, П. Пашкевича, П. Юркевича та ін. [4, арк. 5].

Крім цього, активна діяльність секції підтверджувалася і на постійних народних зборах, де обговорювалися актуальні теми православ'я. Перші такі збори відбулися 8 квітня 1935 року. До найбільш обговорюваних тем відносилися: “Віра і безвір'я”, “Матерія і дух”, “Матерія як факт патріотичний”, “Релігія як факт історичний”, “Мораль”, “Комунізм як чинник атеїстичної пропаганди”, “Релігія і наука”, “Релігія і національність” [4, арк. 4].

Впродовж всього періоду існування секції ухвалювалася низка рішень, що стосувалися видавництва і зосереджувалися як на богослужбових книгах (малий богогласник, молитовники, катехізис), так і на книгах для повсякденного вжитку (збірка колядок, календар для учнів). Сам процес видавництва контролювався Українським науковим інститутом у Варшаві. Переклади всіх книг схвалювалися комісією, яка діяла при інституті. Окрім цього у них містилося благословіння архієпископа Волинського і Крем'янецького Алексія: “На славу Святиї Одноістотній, Животворчій і Неподільній Троїці Отця і Сина і Святого Духа. Хвалений в перекладі на українську мову Комісією перекладу Святого Письма і книг Богослужбових при Українському Науковому Інституті в Варшаві в засіданні 6 лютого 1936 під головуванням Його Блаженства Блаженнішого Діонісія Митрополита Варшавського і Всєї

Польщі. Дозволяю і благословляю видати друком і вживати в церквах Волинської Єпархії” [6, арк. 179]. Станом на 2 жовтня 1936 р. наклад видавництва Товариства нараховувало близько 34 000 примірників богослужбової та світської літератури. Серед них були, зокрема: чин тайни хрещення і миропомазання (2000), чин тайни шлюбу (2000) та молитовники (27000) [4, арк. 13]. У 1939 р. у релігійному часописі Товариства імені Петра Могили “Шлях” було опубліковано перелік видань богословської секції. Так, серед усіх видань, найбільш вживаними були православний молитовник та малий богогласник, оскільки їх наклад на цей час уже було вичерпано. До друку готувалися часослов, вечірня та утрєня. Серед найдешевших видань були “Замість крашанки для українських дітей” (10 грош), чини таїнств Православної церкви та акафіст (60 грош). У кінці 1937 р. було видано збірник повної літургії і панахиди з нотами літургії Іоана Златоуста. У ньому містилися твори не лише українських, а й зарубіжних композиторів, зокрема таких, як Бахметєв, Турчанинов, Архангельський та ін. Це й зробило видання найдорожчим – 10 злотих.

Видання богословської секції розповсюджувалися у різних куточках країни та поза її межами. У Луцьку це відбувалося через книгарню імені Кратюка та “благочинительський склад”, у Горохові та Ковелі – через світські книгарні, у Крем’янці – через книгарню імені Т. Г. Шевченка та єпархіяльний склад. Крім того, книги надсилалися до бібліотек Львова, Перемишля, Каліша, Українського наукового інституту Варшави, Наукового Товариства імені Т. Г. Шевченка та ін. По 3 примірники кожного видання було надіслано у Музей боротьби до Парижа [4, арк. 13].

Розповсюджувалися вони і за океан, зокрема найактивнішими читачами та користувачами літератури були члени української діаспори в США. Для них вартість на літературу встановлювали у валюті – доларах. Окрім того, про факт користування літературою видавництва богословської секції свідчать листи о.Петра Білона зі США, в якому він просить надіслати “Апостола, Євангелію, Акафіст, Октіохон, Мінею Святочну, Тріод та інше українською мовою” [11, с. 5].

Та, незважаючи на таку велику кількість української богослужбової літератури, священники Волинської єпархії подекуди і надалі продовжували користуватися текстами написаними церковнослов’янською мовою. Для припинення цього, управою богословської секції при Товаристві імені Петра Могили було надіслано прохання до архієпископа Волинського і Крем’янецького Алексія такого змісту: “... Маємо за шану просити Вас... видати наказ духовенству Волинської Єпархії щоб воно вживало переклади Богослужбових книг на українську мову тіль-

ки Українського Наукового Інституту в Варшаві, для того, щоб скрізь одправлялись Служби Божі, інші ж переклади по мірі появи перекладів Інституту друком здати до церковного архіву; дати наказ благочинним щоб вислані на їх ім'я Богослужбові книги в українській мові вони роздали отцям по церквах і гроші за них надіслали своєчасно до канцелярії Преосвященного Полікарпа Єпископа Луцького” [6, арк. 179].

Діяльність секції не оминала духовні потреби молодого покоління. Так, рішенням засідання управи богословської секції від 18 листопада 1936 р. було ухвалено видати невелику змістовну брошуру “Замість крашанки до української молоді”. До неї увійшли розповіді про воскресіння та вознесіння Христа, виникнення першої крашанки, “зелені свята”, зародження та поширення Христової віри та ін. Крім цього, до цієї брошури було поміщено тропарі та кондаки великодніх свят, звичай великодніх привітань та дитячі вірші [4, арк. 10].

Отже, слід відзначити, що повноцінна перекладацька діяльність богослужбової літератури розпочалася на початку 30-х рр. ХХ ст., коли розпочала свою діяльність богословська секція при Товаристві імені Петра Могили в Луцьку. До того священники користувалися окремими виданнями І. Огієнка, що були видані у місті Тарнові, а також Комісії для перекладу Святого Письма та богослужбових книг на українську мову.

Богословська секція при Товаристві імені Петра Могили у Луцьку, згідно зі Статутом, займалася поширенням і поглибленням богословської освіти серед православного духовенства, вихованням дітей та молоді. За неповних чотири роки свого функціонування вона зробила помітний внесок у вкорінення процесів українізації Православної церкви в Польщі.

Діяльність секції виявлялася й у видавничій сфері. Завдяки їй на теренах Волині, а також далеко за її межами почала розповсюджуватися україномовна богослужбова література, брошури та листівки релігійного змісту.

Найбільш поширеними виявилися видання релігійного змісту для дітей та для домашнього вжитку. Це сприяло більш глибокому розвитку українізаційного процесу на Волині, оскільки населення було свідоме тієї праці, яку виконували представники інтелігенції для відродження культурних традицій українського народу.

Список використаних джерел та літератури:

1. Борщевич В. Т. З історії видання богословської літератури українською мовою на Волині у 20-30 роках ХХ ст. / В. Т. Борщевич // Наукові записки [Острозька академія]. – Острог, 1999. – Т. II. Ч. II. – С. 309-312.

2. Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви : в 4т. / Іван Власовський. – К. : Либідь, 1998. – Т. IV., кн. 2 : XX ст. – 398 с.
3. Державний архів Волинської області (далі ДАВО) . – Ф. 63. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 1-18.
4. ДАВО. – Ф. 63. – Оп. 1. – Спр. 16. – Арк. 1-32.
5. ДАВО. – Ф. 63. – Оп. 1. – Спр. 26. – Арк. 1-2.
6. ДАВО. – Ф. 63. – Оп. 1. – Спр. 30. – Арк. 1-256.
7. Кукурудза А. Р. Демократизація православ'я в 20-х рр. XX ст. (український контекст). : [Монографія] / Андрій Ростиславович Кукурудза. – Рівне : видавець Зень О., 2008. – 249 с. : іл.
8. Левчук М. А. Концептуальні засади журналу “За соборність” (1932-1935) – неперіодичного органу товариства імені Петра Могили [Електронний ресурс] / А. М. Левчук – Режим доступу :
9. <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1547> Маріупольський Ю. Богословська Секція Т-ва ім. Митр. Петра Могили // Відп. ред. П. Дмитрович] // Шлях. – 1937. -№8. – С.5.
10. Переклад Святого Письма Нового Завіту – Режим доступу : <http://www.apologet.kiev.ua/content/view/17/35/>
11. Рожко В. З іменем великого митрополита / В. Рожко // Наша віра. – 1996. – № 3. – С. 5.
12. Савчук Б. За Українську церкву: Національно-церковний рух на Волині у 20-30-ті роки XX ст. / Борис Савчук. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1997. – 116 с.
13. Стоколос Н. Г. Конфесійно-етнічні трансформації в Україні (XIX – перша половина XX ст.) : [Монографія]. / Надія Георгіївна Стоколос. – Рівне : РІС КСУ – ППФ “Ліста-М”. – 2003. – 480 с.
14. Статут Товариства прихильників православної освіти та охорони традицій православної віри, імені митрополита Петра Могили / [ред. П. Певний] // Українська нива. – 1931. – Ч. 22-23 (294-295). – С. 6.
15. Тимошик М. Історія УПЦ в працях митрополита Іларіона Огієнка / М. Тимошик – Режим доступу : http://vidomosti.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=348&Itemid=1
16. Papierzynska-Turek M. Miedzy tradycja a rzeczywistoscia. Panstwo wobec prawoslawia 1918-1939. / Mirosława Papierzynska-Turek. – Warszawa, 1989. – 373 s.